
F. Felsenstein, Anti-Semitic Stereotypes: A Paradigm of Otherness in English Popular Culture, 1660-1830

Review by: אביהו זכאי

Zion / ציון, Vol. (תשנ"ז), סב, חוברת א, pp. 88-93

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70042708>

Accessed: 01/12/2011 14:44

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

Frank Felsenstein, *Anti-Semitic Stereotypes: A Paradigm of Otherness in English Popular Culture, 1660–1830*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore–London 1995, 350 p.

התמורות בתולדות היהודים באנגליה, משיבת היהודים לממלכה זו באמצע המאה הי"ז ועד להתקבלותם כאזרחים בה באמצע המאה הי"ט, הן סוגיה היסטורית מרתקת ביותר, שכן הן משקפות את יחסה של קהילה נוצרית מוגדרת ומובחנת אל מיעוט אתני ודתי שונה ונפרד היושב בתוכה. ואולם, לצד ההיסטוריה המדינית והחברתית של היהודים באנגליה קיימת שאלה לא פחות חשובה: מה היתה נוכחותם של היהודים בדמיון ובתודעה של החברה האנגלית. שאלה זו, כפי שמלמד מחקרו המצוין של פרנק פלונשטיין, מרתקת לא פחות – ואולי אף יותר – מן ההבט המדיני והחברתי של תולדות היהודים באנגליה.

ספרו של פלונשטיין עוסק בדימוי של היהודים בתודעה העממית באנגליה בתקופה הקרויה בהיסטוריוגרפיה בשם 'המאה השמונה-עשרה הארוכה', לערך בין השנים 1660–1830. הוא מגלה בבירור, שדווקא בתקופה זו, המתאפיינת בין השאר בניצחון מושגי המהפיכה המדעית ועקרונות ההשכלה, היתה לאוצר הסטריאוטיפים השלילי של היהודים נוכחות מתמדת וחזקה ביותר בתרבות העממית באנגליה. לדעת המחבר, את הרטוריקה של התרבות העממית באנגליה במאה הי"ח אפיינו גישות שליליות כלפי היהודי ודעות קדומות כנגד היהדות, המבוססות על שורה שלמה של סטריאוטיפים, כגון ריחם של היהודים, צורתם החיצונית, הפיזיונומיה שלהם, ערכיהם הנלווים ומנהגיהם המושחתים. כך, לדוגמה, עוצבה דמותו המתועבת של היהודי באראבס במחזה של כריסטופר מארלו 'היהודי ממלטה' (לערך 1589–1590), דמותו המפלצתית של שיילוק במחזה 'הסוחר מוונציה' של שייקספיר (לערך 1594–1598), או דמות היהודי-השטני פייגין בספרו של צ'רלס דיקנס 'הרפתקאותיו של אוליבר טוויסט' (1837–1839). הרקע לכך, לדברי המחבר, הוא ש'היהודי בדמיון של המאה הי"ח מאיים להרוס את המארג של הסדר החברתי... הוא הזר הנצחי, שהנוכחות המאיימת שלו משמשת להגדרת הגבולות המפרידים בין האנגלי המקומי לבין הזר האחר'. לפיכך, 'בין היהודים – בדומה לשטן שהם נתיניו – ובין הנוצרי קיימת איבה נצחית, ולא יכול לשרור שלום ביניהם'.

היהודים הגיעו לאנגליה בחסות המלוכה ובעידודה בזמנו של ויליאם הכובש, בעשור הראשון שלאחר הכיבוש הנורמני בשנת 1066. ואולם, חרף קשריהם עם האצולה הנורמנית, הם נותרו קהילה נבדלת ומבודדת. אנגליה היתה זו שהביאה לעולם את עלילת הדם הראשונה בשנת 1144, באירוע הידוע בשם 'המרטיירים של ויליאם מנוריץ''.¹ ב-18 ביולי 1290, בשיאו של גל רגשות אנטי יהודי, חתם המלך אדוארד הראשון, הידוע כקנאי דתי הספוג רוח של התלהבות דתית קיצונית, על צו לגירושם של היהודים מאנגליה, שבעטיו גורשה באחת כל הקהילה היהודית, שמנתה לערך שישה-עשר אלף נפש, מתחומי ממלכה זו. וכך, בדומה לעלילת הדם הראשונה נגד היהודים שהתרחשה באנגליה, היתה אנגליה המדינה הראשונה שגירשה את היהודים מתחומה. אחריה נקטו בצעד זה ממלכות נוצריות

1 לאחרונה הציע י"י יובל, שעלילת הדם הראשונה התרחשה דווקא בוויצבורג, בשנת 1146–1147, ואילו עלילת הדם בנוריץ' היתה בשנת 1149 או 1150. ראה: י"י יובל, 'הנקם והקללה, הדם והעלילה (מעלילות קדושים לעלילות דם)', ציון, נח (תשנ"ג), עמ' 79–80.

אחרות באירופה – צרפת במאה הי"ד, חבל הריין במאה הט"ז, וספרד בשנת 1492, ובסוף המאה הט"ז נותרה למעשה אירופה המערבית ריקה מיהודים.

המפנה הגדול ביחס ליהודים באנגליה התחולל באמצע המאה הי"ז. בשנת 1655, בימי המהפיכה הפוריטנית, הותר ליהודים לחזור ולהתיישב באנגליה. בשנת 1677 מנתה הקהילה היהודית באנגליה לערך חמש מאות נפשות; חצי מאה לאחר מכן הגיע מספר היהודים לששת אלפים, ובשנת 1830 הם כבר מנו עשרים וחמישה אלף לערך. בשנת 1753 נעשה ניסיון להעניק זכויות אזרח לקבוצה מוגבלת של סוחרים יהודים עשירים ממוצא ספרדי, 'חוק אזרח היהודים' (Jewish Naturalization Act), הידוע גם בשם 'החוק היהודי'. הניסיון נכשל בגלל התנגדות ציבורית גדולה, ששיקפה את מכלול הדעות הקדומות ששררו בתברה האנגלית כלפי בני עם זה. ניסיון נוסף להעניק ליהודים זכויות אדם ואזרח נכשל בשנת 1830, עם התבוסה שנחל 'חוק האמנציפציה הראשון' של היהודים. רק בשנת 1858, כמאתיים שנה לאחר שיבת היהודים לאנגליה, הוענקה ליהודים אזרחות בממלכה זו. ברם, כפי שמגלה המחקר שלפנינו, ההיסטוריה של היהודים באנגליה מאז שיבתם לממלכה היא סוגיה מורכבת ונפתלת למדי, ואינה רק מאבק בלעדי על זכויות מדיניות וחברתיות. היא מאופיינת בעיקר בשלל עמדות שליליות וסטריאוטיפים אפלים, שרחשו וסערו בתודעה של בני החברה האנגלית כלפי המיעוט היהודי השוכן בקרבה.

לצד מחקרים רבים וחשובים על ההיסטוריה המדינית והחברתית של היהודים באנגליה,² התפרסמו בשנים האחרונות מחקרים מרתקים על מעמדם ותפקידם של היהודים כפי שמשקף באוצר הדמיון באנגליה.³ המחקר שלפנינו משתייך לקבוצת מחקרים אחרונה וחשובה זו, המנתחת את שורת הדימויים הארוכה והשלילית כלפי היהודים בתודעה של בני אנגליה. הוא מתייחד בעיקר בחשיפת מגוון הסטריאוטיפים שרווחו בתרבות העממית באנגליה ביחס ליהודים, החל ברסטורציה של בית סטיארט וכלה בכישלון 'חוק האמנציפציה הראשון' של היהודים בשנת 1830; כישלון זה אירע בתקופת הרפורמות החוקתיות הגדולות באנגליה, בשנות העשרים והשלושים של המאה הי"ט, ששיאה היה הרפורמה החוקתית הגדולה של השנים 1832–1833, שהביאה קץ לעליונות מעמד האצולה באנגליה. בתקופה היסטורית חשובה זו, 'המאה השמונה-עשרה הארוכה', גובשו השגי המהפכה המדעית והושרשו עקרונות תנועת ההשכלה: השינוי מתמונת עולם של יקום תאוקרטי, שבו אלוהים שולט ישירות באמצעות יד ההשגחה האלוהית, לתיאוריה המכניסטית, של יקום הפועל כשעון ומכוון על ידי חוקי טבע; הדחיקה ההדרגתית של הישות האלוהית ממהלך ההתקדמות ההיסטורית; והתפנית מתפיסות

C. Roth, *A History of the Jews in England*, Oxford 1964³; D.S. Katz, *The Jews in the History of England, 1485-1850*, Oxford 1993 2

B. Glassman, *Anti-Semitic Stereotypes without the Jews: Image of the Jews in England, 1290-1700*, Detroit 1975; A. Rubin, *Image in Transition: The English Jew in English Literature, 1660-1830*, Westport, Conn. 1984; M. Ragussis, *Figures of Conversion: 'The Jewish Question' & English National Identity*, Durham, N.C. 1995; J.S. Shapiro, *Shakespeare and the Jews*, New York 1996; ה' פיש, *ירושלים ואלביון*, ירושלים 1979; "ויטמן, 'על גבולותיה של ציוויליזציה: היהודי בספרות האנגלית בשלהי ימי הביניים', גירוש ושיבה: יהודי אנגליה בחילופי הזמנים, בעריכת ד' כ"ץ ו' קפלן, ירושלים 1993, עמ' 63-90; א"ה פיש, 'היהודים והיהדות בראי הספרות האנגלית של המאה הי"ז', שם, עמ' 91-104. 3

פטריארכליות ומזכויות קדושות אבסולוטיות לרעיון של זכויות טבעיות וזכויות אדם. והנה, דווקא בתקופה זו התעצם והתחזק הסמל השלילי של היהודי בתרבות העממית באנגליה. לשון אחר, דווקא עם התקדמות עקרונות המהפיכה המדעית ואימוץ רעיונות ההשכלה אומצו ורווחו באנגליה תפיסות קודרות וחשוכות מימי הביניים ביחס ליהודים. מבחינה זו, אחת התרומות החשובות ביותר של מחקרו של פלזנשטיין היא הפרכת ההנחה המקובלת בהיסטוריוגרפיה, שתקופת ההשכלה הביאה עמה סובלנות כלפי היהודים בחברה האנגלית. יש בדבריו הוכחה גלויה וחזקה, שבתקופה זו התמידו ואף השתמשו בתרבות האנגלית סטריאוטיפים שליליים ביותר של היהודי.

המחבר חושף למעשה תהומות חבוים של שנאה ותיעוב כלפי היהודים באנגליה, המתגלים במגוון דפוסי ביטוי של התרבות העממית באותה התקופה. באמצעות עיון מדוקדק בחיבורים ובכתבים, בעיתונים ובפמפלטות, בצוירים ובקריקטורות, ביצירות תרבות וביצירות אמנות, בשירה ובהצגות תיאטרון, המחבר חושף שורה ארוכה ומפורטת של דימויים שליליים של היהודים, ובאמצעותם הוא מציג בצורה מרתקת את שלל העמדות וההתייחסויות ליהודים באנגליה. לדעת המחבר, תולדות היהודים באנגליה אינן מתמצות רק בנוסח המקובל של 'גירוש ושיבה'. סוגיית נוכחותם של היהודים באנגליה לאחר הרסטורציה היא לדעתו בעיה היסטורית מרתקת בפני עצמה, בשל נחשול הדעות הקדומות וגל הסטריאוטיפים האנטישמיים נגד היהודים שרווחו בתרבות העממית. עמדות אלה השפיעו רבות על מאבקם של היהודים להתקבל לחברה האנגלית כאנשים שווי זכויות וחובות, כפי שעולה, לדוגמה, מן הסערה העצומה שקמה בעקבות הצעת 'חוק אורח היהודים' בשנת 1753, או מכישלון הניסיון להעניק אמנציפציה ליהודים בשנת 1830. אחת הסיבות העיקריות לכישלונות אלה, וממילא לניסיונות להביא לאמנציפציה של היהודים, נעוצה בעובדה, שהיהודים מילאו תפקיד שלילי עצום ממדים בדמיון ובתודעה העממית באנגליה. ביסודו של דבר, במוקד תולדותיהם של היהודים באנגליה נמצא דיון בסוגיה כיצד 'תרבות מארחת' מתייחסת אל 'קבוצה אורחת' המתגוררת בתוכה. ומאחר שביסוד דפוס היחסים הזה עומדת למעשה השאלה מהו היחס אל ה'אחר', הרי, כפי שמציין המחבר, מכלול הגישות העוינות כלפי היהודים מבטא יותר את החברה האנגלית מאשר את היהודי או היהודים בעצמם.

הדיון בספר איננו היסטורי. הוא מבוסס על נושאים מרכזיים, החושפים את העמדות השליליות כלפי היהודים בחברה האנגלית. בשורה של פרקים הוא דן בסטריאוטיפים מרכזיים: 'היהודים והשטן', 'היהודי הנודד', 'המרת דת', 'טקסים' ועוד, וחושף את מגוון העמדות השליליות כלפי היהודים. כך, דרך משל, בפרק על 'היהודים והשטן' מוכיח המחבר, שאפיונים ודימויים נוצריים מושרשים של השטן היו כרוכים בחברה האנגלית בד בבד עם היחס אל היהודים, עד שהיהודים זוהו לעתים קרובות עם השטן בעצמו והיו מכונים תדיר 'בני השטן'. המיתוס של 'היהודי הנודד', המבוסס על הקללה שהיהודים ישרכו את דרכם בעולם בלא מנוח עד ביאתו השנייה של ישו, התחזק והתעצם בסוף המאה ה'יז' ובמרצת המאה ה'י"ח, עם בואם של רוכלים יהודים אשכנזים עניים לאנגליה. דמותם סיפקה הוכחה גלויה וחזקה לנבואה בדבר 'היהודי הנודד'. עם חידוש היישוב היהודי באנגליה נתפס נושא 'המרת הדת' מנצרות ליהדות בתרבות העממית כאיום ממשי על החברה הנוצרית באנגליה, עד כדי כך שהמתנגדים ל'חוק אורח היהודים' האשימו את היהודים ברצון להשתלט על הממלכה כולה. העברת יהודים על דתם לנצרות נראתה אמנם כאפשרות רצויה, ברם רבים ראו בכך דווקא ניסיון ציני של היהודים לניצול מיני של נשים נוצריות תמימות. לעומת זאת, עלילות רבות נכתבו על כך שהיהודים מבכרים להרוג את ילדיהם ובלבד שלא יתנצרו. זאת ועוד, טקסיהם ונוהגיהם הדתיים של היהודים

היו מקור לא אכזב ליצירת סטריאוטיפים ודימויים שליליים: התנגדותם של היהודים לאכילת בשר חזיר הפכה בעלילות שנכתבו נגדם דווקא לתאווה בלתי מרוסנת לבשר זר, ובצוירים רבים נמשח שיער זקנם בשמן חזיר; מנהג ברית המילה הפך בוויכוח על 'חוק אורח היהודים' לאיום על כל הממלכה, לדעת מחברים רבים, מכיוון שאם יהפכו היהודים לאורחים הם יביאו לחקיקת חוק המחייב למול את כל הגברים באנגליה; ועלילות הדם, המבוססות על חטיפות של ילדים נוצרים והריגתם בידי יהודים בימי חג הפסח, המשיכו להצית ולשלהב את הדמיון.

לטעמי, הפרק הטוב ביותר בספר הוא הפרק על גלגולי דמותו של שיילוק במחזה 'הסוחר מוונציה' על גבי בימת התיאטרון באנגליה. המחבר מציג כאן בפעם הראשונה בצורה כרונולוגית את התפתחות אוצר הסטריאוטיפים השליליים כלפי היהודים, שהיו כרוכים בדמותו זו, וכך יכול הקורא לעמוד בבירור על השינויים בדמותו של שיילוק מבחינה היסטורית. בחלק זה, 'כל ילד שונא את שיילוק' (ביטוי שטבע המשורר אלכסנדר פופ בראשית המאה ה'י"ח), המחבר סוקר את התמורה בעיצוב דמותו של שיילוק על בימת התיאטרון האנגלי, ומסביר עד כמה היא השפיעה על גיבושו של מאגר רגשות התיעוב והסלידה מהיהודים. כך, דרך משל, עיצבו התיאטרלי של שיילוק על ידי השחקן צ'רלס מקליין, משנת 1741 ועד לסוף המאה ה'י"ח, עיצוב שהדגיש את רשעותו של שיילוק על כל פראותו ורשעותו האכזרית ומעוררת החלחלה, השפיע רבות על היחס ליהודים באנגליה. רק בשנת 1814, בפעם הראשונה בתולדות התיאטרון באנגליה, גילם השחקן אדמונד קיין את דמותו של שיילוק כבן אנוש שניתן להזדהות עמו, ולא כיצור מפלצתי ומעורר תיעוב.

מחקרו של פלונזשטיין חושף בהצלחה מרובה את מגוון העמדות והגישות השליליות כלפי היהודים, שהיו חבויות שנים רבות במבוכים הנפתלים של התודעה והדמיון באנגליה. הוא משכיל לגלות עד כמה פעמו והתמידו סטריאוטיפים שליליים אלה בתרבות העממית. ברם, העדר כמעט מוחלט של קונטקסט היסטורי, חוסר מימד של השוואה בין גורל היהודים בדמיון האנגלי לבין גורלן של קבוצות מיעוט אחרות, והימנעות מדיון בדפוסי מחשבה מאפיינים ומובהקים שרווחו באנגליה בתקופה הנדונה גורעים רבות מהשגי מחקר. הקונטקסט האירופי, במיוחד זה של הרפורמציה הפרוטסטנטית ויחסה ליהודים, הכרחי ביותר להבנת היחס ליהודים באנגליה, כפי שניתן ללמוד ממחקרים שונים.⁴ באנגליה הפרוטסטנטית עצמה גובשה במהלך המאה ה'י"ח תוכנית כוללת לניצור לא-מאמינים, כופרים ויהודים כאחד. במסגרת כוללת זו נודעה חשיבות רבה לרעיון המרת היהודים באנגליה באותה התקופה, כפי שמראה, לדוגמה, מחקרו של רגוסיס.⁵ בין הכוחות העיקריים שגיבשו את 'מפעל הניצור' באנגליה שמור מקום נכבד ביותר לתנועות דתיות גדולות של תחייה והתחדשות, כפי שניתן לראות בצמיחת התנועה ה'מתודיסטית', שחוללה תמורה רבה בעמדות כלפי היהודים באנגליה. בתקופה מאוחרת יותר עוררה המהפכה הצרפתית גל של ציפיות משיחיות ברחבי אירופה המערבית, והשפיעה רבות על ההתעוררות המחודשת באנגליה בשאלת ניצור היהודים, וממילא, כמובן, השפיעה על שינוי העמדות כלפיהם.⁶ עם זאת, אחד ההבדלים המכריעים בשאלת כישלון החוק של שנת 1753 לאורח היהודים,

4 H.A. Oberman, *The Impact of the Reformation*, Grand Rapids, Michigan 1994

5 רגוסיס (לעיל, הערה 2), עמ' 13-1.

6 C. Garrett, *Respectable Folly: Millenarians and the French Revolution in France and England*, Baltimore 1975; W.H. Oliver, *Prophets and Millennialists: The Uses of*

והצלחתה של האמנסיפציה הלכה למעשה כמאה שנה לאחר מכן, בשנת 1858, נעוץ בתנועת הרפורמה הגדולה באנגליה, שהביאה לגל של שינויים מדיניים וחברתיים חשובים בשנות השלושים של המאה הי"ט. מכיוון שהמחבר תחם את מחקרו בין הרסטורציה של בית סטיוארט לבין כישלון 'חוק האמנסיפציה הראשון' של היהודים בשנת 1830, חשוב היה לציין את הקונטקסט ההיסטורי של מאורעות אלה, ובמיוחד את תאריך הסיום, הנמצא בתקופה שבה נערכו רפורמות נרחבות וחשובות באנגליה: האמנסיפציה של הקתולים בשנת 1829, שהעניקה לבני דת זו זכויות אדם ואזרח; ביטול העבדות ברחבי האימפריה האנגלית בשנת 1833; ולבסוף 'חוק הרפורמה' הגדול של שנת 1832–1833, שביטל למעשה את עליונות האצולה והעניק יתר כוח למעמד הבינוני. קשה לנתק אפוא את מכלול העמדות כלפי היהודים מתמורות היסטוריות חשובות בחברה האנגלית והאירופית כאחד.

אפשר להבין כי המחבר, שביקש להציג את הנוכחות המתמדת של העמדות השליליות כלפי היהודים באנגליה, יחתום את מחקרו בכישלון הניסיון להביא לאמנסיפציה של היהודים בשנת 1830, ובדרך זו יראה עד כמה מושרשים, קבועים ועומדים היו הדימויים השליליים נגד היהודים בחברה האנגלית. ברם, נקודת הסיום הטבעית שלו היתה צריכה להיות דווקא שנת 1858, השנה שבה אכן זכו היהודים באמנסיפציה באנגליה. בדרך שכזו הוא היה יכול להצביע על התפתחות היסטורית חשובה, מעמדות שליליות כלפי היהודים עד קבלתם מבחינה חברתית ומדינית בתוככי הקהילה הנוצרית באנגליה. אנחנו יודעים, לדוגמה, מה היו התהליכים שהובילו לשיבת היהודים לאנגליה.⁷ ברם המחקר הנוכחי, הממעט לנתח את הקונטקסט ההיסטורי ומתמקד באורח בלעדי במעמד השלילי של היהודים בתרבות העממית באנגליה, איננו מספק שום רמז לתהליכים שהובילו בסופו של דבר לאמנסיפציה. זאת ועוד, העדר דיון רציני בקונטקסט האידיאולוגי פוגם רבות בהשגי המחקר. המחבר דן במעמד היהודים בדמיון האנגלי כמעט ללא כל התייחסות לאורחות חשיבה מוגדרים ומובחנים בחברה האנגלית – כגון ראיית אנגליה כאומה הנבחרת במערכות הישועה והגאולה האלוהית, שהביאה לתחושה של שליחות תרבותית, מדינית וחברתית⁸ – שהשפיעו רבות על היחס ליהודים.

שילוב מוצלח יותר של הקונטקסט ההיסטורי והאידיאולוגי במחקר הנוכחי היה יכול לגלות הן שהיחס ליהודים באנגליה הושפע מתהליכים חברתיים, מדיניים ואידיאולוגיים, ולא היה מבוסס באורח בלעדי על סטריאוטיפים קבועים ועומדים, והן שמימד השוואתי היה יכול לתרום רבות למחקר הנוכחי. היחס לקתולים ולקבוצות דתיות 'נון-קונפורמיסטיות', כגון קוויקרים, יוניטרים, פרסביטריאנים ועוד,

Biblical Prophecy in England from the 1790s to the 1840s, Auckland, New Zealand 1978; J.F. Harrison, *The Second Coming: Popular Millenarianism, 1780–1850*, New Brunswick, N.J. 1979; E.R. Sandeen, *The Roots of Fundamentalism: British and American Millenarianism, 1800–1930*, Grand Rapids, Michigan 1978

D.S. Katz, *Philo-Semitism and the Readmission of the Jews to England, 1603–1655*, 7 Oxford 1982; O'x; ד' כ"ץ ו' קפלן (עורכים), גירוש ושיבה: יהודי אנגליה בחילופי הזמנים, ירושלים 1993; א' זכאי, 'הפואטיקה של ההיסטוריה וגורל עם ישראל: מקומם של היהודים במחשבה האפוקליפטית האנגלית במאות ה-16 וה-17', זמנים, 14 [55] (1995–1996), עמ' 72–91.

8 W. Haller, *Foxe's Book of Martyrs and the Elect Nation*, London 1963; ח' בן-ישראל, 'היעדר של האדם הלבן באימפריאליזם הבריטי', רעיון הבחירה בישראל ובעמים, בעריכת ש' אלמוג ומ' הד, ירושלים 1991, עמ' 251–271.

יכול היה לשמש למחבר נקודת השוואה חשובה, מכיוון שיחסה של החברה האנגלית אליהם היה שלילי ביותר. בדומה ליהודים בתקופה זו, גם בני קבוצות דתיות אלה סבלו מאפליה ומקיפוח רבים: לא היתה להם זכות הצבעה, הם לא יכלו לשמש בתפקידים מוניציפליים או להתמנות למשרות ציבור בידי הכתר, ואף לא יכלו להתקבל לאוניברסיטאות. אף על פי שהמחבר דוחה כל השוואה בין היחס השלילי ליהודים לבין ההתייחסות לקתולים, הרי שזו מזדקרת מיד. החל בראשית הרפורמציה האנגלית, במאה הט"ז, נרדפו בני דת זו באנגליה הפרוטסטנטית ונקבע להם מעמד מיוחד בדמיון האנגלי, בשל היריבות הקשה והממושכת בין אנגליה לאפיפיורות ברומא. הניסיון להשוות את מעמדם לזה של הפרוטסטנטים הביא ל'מהומות ג'ורדון' בשנת 1780, שבהם נהרגו כמאתיים שמונים וחמישה איש. המחקר הנוכחי אכן מאכזב בנקודה זו, הואיל והמחבר שולל כל השוואה בין הקתולים ליהודים, למרות הזמיון הרב בין הפולמוס הציבורי משנת 1753 ל'מהומות ג'ורדון'. גישה השוואתית היתה יכולה ללמד שהחברה האנגלית התייחסה לקבוצות נוספות ב'מאה השמונה-עשרה הארוכה' באפליה ובקיפוח גדולים. למרות כל ההערות הללו, המחקר מספק בחינה מרשימה ביותר של אוצר הדימויים והסטריאוטיפים השליליים כלפי היהודים. הוא מוכיח בגלוי מה גדול היה כוחן ועוצמתן של דעות קדומות כלפי היהודים בתרבות העממית באנגליה, מזמנו של שייקספיר ועד לזמנו של דיקנס.

אביהו זכאי